

3. téma

SPARTA

ATHÉNY – CESTA K DEMOKRACII

V archaické době ani Athény, ani Sparta nepřínáležely k nejvýznamnějším řeckým městským státům, ale v následujících staletích podstatně ovlivnily politický, v případě Athén i kulturní vývoj poleis.

Sparta

Starověká Sparta byla, co se rozlohy týče, největším řeckým městským státem, i když počet jejích plnoprávných občanů byl v porovnání s jinými poleis menší (v 5. stol. př. n. l. to bylo cca 8000 -10000 mužů) a byl vysoce překračován i počtem heilótů, kteří ve Spartě žili v otrockém postavení a byli ovládáni (bylo jich odhadem něco kolem 100 000). Jádro státu se rozkládalo na Peloponnésu v oblasti Lakónie a netvořilo je klasické město, ale společenství čtyř, nakonec pěti vesnic, které ani nebyly obehnané hradbami. Tou hradbou byla síla spartských hoplitů, kteří byli v neustálé bojové pohotovosti vůči vnitřnímu (heilóti) i vnějšímu nepříteli. Později byla díky dvěma messénským válkám rozloha státu ještě rozšířena a tak každý Sparťan dostal při svém narození přidělen kléros (zemědělský pozemek spolu s heilóty, kteří na něm hospodařili).

Plnoprávními občany byli Sparťané, potomci Dóřů, kteří se na Peloponnésos přistěhovali na konci 2. tis. př. n. l. a podmanili si tamní achájské obyvatelstvo (viz mykénská kultura). Občanství se získávalo rodem a Sparťan musel od sedmi let věku projít přísnou výchovou, která byla řízena státem, prodělat dvouletou vojenskou službu a pravidelně přispívat na společné stravování občanů (sissýtie). Vzhledem k nepoměru mezi počtem bojeschopných občanů a podmaněných heilótů, kteří nebyli soukromými, ale státními otroky, branná pohotovost a příprava na případnou válku byla jejich každodenním zaměstnáním.

Na válečné výpravy spolu se Sparťany vyráželi i perioikové, trvale usazení cizinci, kteří bydleli kolem oiků občanů a jejich rodin, věnovali se zemědělství a řemeslu, byli osobně svobodní, ale bez plných občanských práv. Ti spolu se Sparťany tvořili vrstvu Lakedaimoňanů.

Státní zřízení bylo ve Spartě specifické a svými kořeny sahá až do doby, kdy se do Řecka stěhovali. V čele stáli dva králové, kteří voleni dědičně, ale pocházeli ze dvou různých rodů, což mohlo někdy vést i k rozporům mezi nimi (pomineme-li i jejich případný věkový rozdíl). Byli především veliteli vojska, později byla jejich činnost kontrolována úředníky – efori. Oba králové spolu s dalšími 28 občany staršími 60 let tvořili radu starších (gerúsii), která měla poradní funkci a připravovala podklady pro sněm (apella). Ten, složený z plnoprávných občanů starších 30 let) se scházel každý měsíc a rozhodoval o předložených záležitostech aklamací. Za tvůrce ústavy Sparťané považovali Lykúrta, legendární postavu, který ji vtělil do krátkého souhrnu, tzv. rétry.

Od pol. 6. st. př. n. l. Sparta již neaknektovala podrobená území, ale uzavírala s jednotlivými státy dvoustranné smlouvy, které se staly základem nejstaršího řeckého spolku

– Peloponéskeho. Jeho členy se staly zejména státy na Peloponnésu (Sparta, Korint), Megara; mimo spolek zůstávaly Argos a Achaia. Sparta měla ve spolku hegemonii.

Athény

Městský stát se rozkládal ve středním Řecku na poloostrově Attika, a co se týče rozlohy, ale i počtu obyvatel, patřil k největším řeckým polis. Město dostalo své pojmenování podle bohyně Athény, která byla uctívána jako ochránkyně řemesel, umění, bohyně moudrosti a umírněně vedené války. Víme, že v homérské době v Athénách vládli králové (basileové), z nichž Théseus (viz minojská kultura) dle tradice měl obyvatele Attiky rozdělit na eupatridy, tj. rodovou aristokracii, řemeslníky a rolníky. Dále je mu také připisováno sjednocení Attiky v jeden celek s městem Athénami jako centrem (synoikismos). Na konci homérské a počátku archaické doby byli králové zbaveni moci a na jejich místo nastoupili úředníci (archonti), volení z aristokratických rodů nejprve na doživotí, pak na deset a nakonec na jeden rok. K archontům (archon epónymos, archon polemarchos a archon basileos) později přibylo dalších šest zákonodárců. Jmenný seznam archontů, který se nám dochoval, začíná rokem 682/681 př. n. l., jde o první přesně známé datum z dějin athénské polis. Po uplynutí funkčního období se archonti stávali doživotními členy rady starších (areopagu).

Rozrůstající se polis musela řešit narůstající sociální problém: nedostatek zemědělské půdy, osobní zadluženost rolníků, nespokojenost zejména majetných obyvatel s vládou rodové aristokracie apod. Milník, které lemovaly cestu Athén od královlády až k demokracii v 5. stol. př. n. l. jsou: archonti, Kylonův neúspěšný pokus o ranou tyranidu (636 nebo 632 př. n. l.), sepsání zvykového práva Drakótem (cca 621 př. n. l.) a zejména Solónovy reformy (594/593 př. n. l.).

Solón si jako cíl svého jednoletého období vytýčil sociální usmíření společnosti a tak jeho nejvýznamnějšími reformami byly: zrušení dlužního otroctví (seisachtheia) a zvedení timokratické ústavy, která plnoprávné občany rozdělovala do čtyř základních majetkových tříd, a to podle jejich pozemkového majetku. Podle zařazení do třídy pak byla odstupňována politická práva občanů, ústava také přidělovala povinnosti ve vojsku. Tyto a další Solónovy reformy omezily moc eupatridů (rodová aristokracie), umožnily přístup k nejvyšším úřadům v obci i neurozeným (peněžní aristokracii), vytvořily předpoklady pro vytvoření jednotné pospolitě vrstvy athénských občanů i podpořily hospodářskou prosperitu obce. Neznamenaly však jednoznačné a jednorázové vyřešení všech problémů a sociálního napětí.

Východiskem na několik desetiletí se stala tyranida Peisistrata a jeho synů Hipparcha a Hippiia, který vystupoval proti rodové aristokracii, podporoval rolníky a řemeslníky, postaral se o kulturní rozkvět (drama), zavedl ražbu athénské drachmy i co čtyři roky se konající Velké Panathénaje, slavnosti na počest patronky města Athény. Po jeho smrti (527 př. n. l.) se moci chopili jeho synové, kteří však již zdaleka nebyli tak úspěšní, což vedlo nejprve k zabití Hipparcha a v roce 510 př. n. l. k vyhnání Hippiia z města.

Krátkodobé soupeření mezi příznivci starých aristokratických pořádků a zastánci nových změn, do kterého se zapojila i konzervativní Sparta, zakončilo působení politika Kleisthena (kol. 508 př. n. l.), který provedl zásadní územně správní reformu, při níž odstranil čtyři původní rodové fýly (kmeny) a nahradil je územně správními jednotkami zřízenými podle místa bydliště občanů. Nejvyšší jednotkou bylo deset územních fýl, z nichž každá se skládala

z jedné přímořské a jedné vnitrozemské trittye + trittye v městě Athénách. Nejnižší jednotkou organizace společnosti se staly démy. Podle fýl se organizovalo vojsko i politická činnost. Vznikla také nová rada pěti set (búlé), do které z každé fýl bylo voleno po 50 občanech. Obava z moci jedince vedla k zavedení ostrakismu, střepinového soudu, který ale nebyl realizován každoročně, spíše vzácně (od 80. let 5. stol. do peloponéské války) a měl zabránit přílišnému vlivu jedince v obci.

Reformy, které během dvou staletích byly v Athénách postupně prosazeny, vedly k oslabení moci nejprve krále, pak rodové aristokracie, k „demokratickému“ promíchání občanů v územně správních jednotkách, které od té doby určovaly politický život obce, k posílení myšlenky rovnosti všech občanů i občanské zodpovědnosti vůči celku i jedinci.

Literatura:

BLEICKEN, Jochen: Athénská demokracie. Praha 2002.

GRANT, Michael: Zrození Řecka. Praha 2002.

FISCHER, Josef: Griechische Frühgeschichte bis 500 v. Chr. Darmstadt 2010.

OLIVA, Pavel: Solón. Praha 1971.

OLIVA, Pavel: Raná řecká tyrannis. Praha 1954.

OLIVA, Pavel: Zrození evropské civilizace. Praha 2003.

SINN, Ulrich: Athen. Geschichte und Archäologie. München 2004.

CARTLEDGE, Paul: Sparta. Heroická historie. Praha 2012.

OLIVA, Pavel: Sparta a její sociální problémy. Praha 1971.

BALTRUSCH, Ernst: Sparta. 3. Aufl. München 2007.

Přílohy:

Vzhled Sparty

Vždyť kdyby bylo město Lakedaimoňanů zničeno a zachovaly se z něho jen chrámy a základy budov, myslím, že by po uplynutí dlouhé doby těžko potomci uvěřili, že jejich moc odpovídala jejich slávě a přitom nad oběma pětinaми Peloponnésu vládnou a na celém jsou vedoucí silou, stejně tak jako u mnoha spojenců mimo Peloponnésos. Protože však jejich město nebylo vybudováno jako jednotný celek ani nemá nákladné chrámy a jiné stavby, ale skládá se podle starého řeckého způsobu z více skupin domů, jakoby jednotlivých vesnic, mohlo by zdát méně důležité. Kdyby naproti tomu stejný osud postihl Athény, tu by podle toho, jak se navenek jeví, vyvolávaly představu dvojnásobné moci, než ve skutečnosti mají.“

Zdroj: Thukydidés: Dějiny peloponéské války I, 10.

Lykúrgos

O zákonodárci Lykúrgovi nelze nic bezpečného říci, neboť i o jeho rodu i o jeho pobytu v cizině i o jeho smrti, a především o jeho zákonech a o jeho působení ve správě státní, máme zprávy, které si navzájem odporují; nejméně shodně se však uvádí doba, ve které tento muž žil.

Jedni tvrdí že nejlodnější léta strávil zároveň s Ífitem a společně s ním nařídil příměří během olympijských her; k nim patří i filosof Aristotelés, který jako důkaz uvádí diskos v Olympii, na němž se zachovalo vyryté jméno Lykúrgovo. Druzí zase, kteří počítají čas podle posloupnosti spartských králů, jako například Eratosthenés a Apollodóros, o něm dokazují, že byl o několik málo let starší než první olympiáda. Tímaios se domnívá, že ve Spartě žili dva Lykúrgové, nikoli však ve stejném čase, a že se jednomu z nich vzhledem k jeho proslulosti přiřítají činy obou; starší z nich prý žil nedávno po době Homérově, ba někteří tvrdí, že se s Homérem osobně stýkal.

Zdroj: Plútarchos: Životy slavných Řeků a Římanů, Lykúrgos 1

Král Théseus

24. Po smrti Aigeově umínil si Théseus vykonat velké a podivuhodné dílo; sjednotil totiž obyvatele Attiky v jednom městě a učinil tak ty, kdo byli až dosud rozptýleni a těžko se dali pohnout k věcem obecně prospěšným, ba někdy se dokonce mezi sebou přeli a spolu bojovali, jediným lidem jedné obce. Obcházel proto démy a rody a snažil se je získat. Prostí a chudí lidé rychle přijímali jeho výzvu, mocným slíboval, že stát nebude spravovat král, nýbrž lid, on sám že bude jen vojevůdcem a strážcem zákonů, jinak však, že budou všichni rovnoprávní. Jedny o tom přesvědčil, druzí se ze strachu před jeho mocí, která již byla velká, i před jeho odvahou rozhodli podvolit raději po dobrém, než aby k tomu byli donuceni.

Zdroj: Plútarchos: Théseus. In: Životopisy slavných Řeků a Římanů I. Praha 1967, s. 30-31.

Hrozba dlužního otroctví

Potom po dlouhou dobu probíhaly rozbroje mezi urozenými a lidem. Jejich ústava byla totiž zcela oligarchická a zejména chudí a s nimi jejich ženy a děti otročili boháčům. Byli označováni jako nádeníci a šestidílníci, protože za takový nájem obdělávali pole boháčů. Všechna půda byla v rukou několika mužů, a jestliže nájem nespláceli, byli i s dětmi odváděni do otroctví. Všichni ručili za půjčky vlastním tělem až do Solóna. Ten se stal prvním představitelem lidu. Nejtěžší a nejkrutější bylo pro lid v této ústavě otroctví. I s ostatními věcmi byli nespokojeni, jelikož se zkrátka na ničem nepodíleli.

Zdroj: Aristotelés: Athénská ústava. Praha 2004, s. 24 (2).

Solón

15. Ačkoliv odmítl stát se samovládcem, přece si nepočínal při správě státních záležitostí právě nejmírněji. Také jako zákonodárce nečinil slabošsky ústupky, mocným ani se nesnažil zalíbit svým voličům. Neléčil však ani neměnil poměry tam, kde by to bývalo nejméně, neboť se bál, aby „nevedl stát v naprostý rozvrat a zmatek a aby pak nebylo nad jeho síly nastolit pořádek“ a uspořádat stát co nejlépe. Činil však taková opatření, o nichž doufal, že pro ně získá občany buď přesvědčováním, nebo že je u nich prosadí násilím ...

Zdroj: Plútarchos: Solón. In: Životopisy slavných Řeků a Římanů I. Praha 1967, s. 142.

Solónova činnost

Nejdemokratičtější byla, jak se zdá, v Solónově ústavě tato tři opatření: To první a nejvýznamnější, že se nesmělo ručit za půjčky vlastním tělem, další, že každý mohl požadovat zadostiučinění pro ty, jimž se stala křivda, a třetí, které prý lid nejvíce posílilo, právo odvolat se k soudu. Když je totiž lid pánem hlasování na soudě, je pánem ústavy. Kromě toho, jelikož zákony nebyly napsány prostě a jasně, jako zákon o dědicích a dědičkách, vznikaly nezbytně spory a o všech veřejných a soukromých záležitostech rozhodoval soud. Někteří se proto domnívají, že napsal úmyslně nejasné zákony, aby v rozsudcích měl rozhodující slovo lid. To však není pravděpodobné, spíše to spočívá v tom, že nedovedl zkrátka nalézt nejlepší znění. Není přece správné posuzovat jeho úmysl podle nynějších poměrů, nýbrž na základě celé jeho politické činnosti.

Zdroj: Aristotelés: Athénská ústava. Praha 2004, s. 29-30 (9).

Solón: Elegie 5

Lidu jsem tolik dal moci a významu, kolik mu stačí,

neubrav jemu cti, nadto však nepřidav též;

ty pak, kdož mívali moc a jměním vážnosti došli,

také jsem na péči měl, chráně je potup a křivd.

Jakoby mocným štítem jsem zakryl jedny i druhé,

bráně, by onen či ten bezprávně zvítězit směl ...

Příliš nepovoluj, však nechtěj ni útisku příliš

užívat: tak by snad lid nejlépe za vůdci šel.

Neboť z bujnosti zpučnost se rodí, když nabude náhle

velkého bohatství ten, právního citu kdo prost ...

Jde-li kdy o velký čin, těžko se zalíbit všem.

Zdroj: Oliva, Pavel: Solón. Praha 1971, s. 161.

Peisistratova tyranida

Tak tedy byla z počátku ustavena Peisistratova tyrannis a takové změny ji postihly. Peisistratos spravoval, jak bylo řečeno, záležitosti obce umírněně a spíše jako občan než jako tyran. Byl totiž vůbec lidumilný a mírný a choval se shovívavě k těm, kteří se provinili, a zejména půjčoval nemajetným peníze do hospodářství, takže se mohli žít zemědělstvím. Jednal tak ze dvou důvodů: aby nepobývali v městě, nýbrž byli rozptýleni po venkově a aby žili v skromných poměrech, zabývali se soukromými záležitostmi a neměli zájem ani čas starat se o záležitosti veřejné. Ani jinak lid za své vlády neutiskoval, nýbrž stále zajišťoval mír a pečoval o klid. Proto se také často říkalo, že Peisistratova tyrannis byla život za panování Krona. Později totiž, když nastoupili jeho synové, došlo k tomu, že vláda byla mnohem tvrdší. To nejdůležitější z toho, co bylo řečeno, spočívalo však v jeho přístupu k lidu a v jeho lidumilnosti. I jinak se totiž snažil spravovat všechno podle zákonů, nezajišťoval si žádnou výsadu, a když byl jednou obžalován z vraždy a předvolán před areopag, sám se dostavil k obhajobě, ale žalobce ze strachu nepřišel. Proto zůstal dlouho u moci, a když byl vypuzen, snadno se vrátil, neboť většina urozených i prostého lidu mu byla nakloněna. Jedny si totiž získával osobním stykem, druhé pak podporou v jejich soukromých záležitostech a k oběma stranám se pěkně choval.

Zdroj: Aristotelés: Athénská ústava. Praha 2004, s. 35-36 (16).

Charakteristika tyranidy Peisistratovců

Peisistratovci byli tyrany velmi dlouho a po celou tu dobu hleděli počínat si ušlechtilě a rozumně, požadovali například na Athéňanech jen dvacetinu z důchodů, jejich město krásně vyzdobili, války dovedli do konce a přinášeli veřejné oběti. Ve všem ostatním se obec řídila zákony platnými už dříve, jen na to dbali, aby mezi nejvyššími úředníky byl vždy někdo z nich.

Zdroj: Thúkydídés: Dějiny peloponéské války. Praha 1977, s. 389 (VI, 54).

Kleisthenova reforma

21. Z těchto důvodů tedy důvěřoval lid Kleisthénovi. Pak jako představitel lidu ve čtvrtém roce po svržení tyranů, za archonta Isagora, rozdělil nejprve všechny do deseti fýl místo do čtyř, protože je chtěl promíchat, aby se více lidí podílelo na správě obce. Proto se také říkalo „nerozhodovat podle fýl“, když někdo chtěl zjišťovat původ podle rodů. Potom ustavil radu pěti set místo čtyř set, po padesáti z každé fýly, dříve jich bylo po stu. Nezavedl dvanáct fýl proto, aby nemusil provádět dělení podle stávajících trittyí, neboť tu bylo dvanáct trittyí ze čtyř fýl, takže by se nepodařilo smíchat lid. Rozdělil také zemi podle démů na třicet částí, deset z města a okolí, deset z přímoří a deset z vnitrozemí, nazval je trittyemi a losem určil tři do každé fýly,

aby v každé fýle byly zastoupeny všechny oblasti. 22. V důsledku těchto změn se stala ústava mnohem demokratičtější, než byla Solónova. Tyrannis totiž Solónovy zákony potlačila, protože se jich neužívalo, a Kleisthénés vydal nové jiné, aby získal přízeň lidu. Mezi nimi byl také vydán zákon o ostrakismu.

Zdroj: Aristotelés: Athénská ústava. Praha 2004, s. 40 (21, 22).

Solón

Své pověření prostředníka bral Solón svrchovaně vážně. Právě z něho vyplynula ústřední myšlenka jeho reformy, která vytvořila novou situaci: zápas proti úzce stranickým hlediskům, která byla hluboce zakořeněna v tradici, mu poskytl tvůrčí sílu k něčemu dosud nemyslitelnému. Poněvadž však věděl – a jeho dílo to na mnoha místech dosvědčuje –, že by zlatá střední cesta obě strany sotva uspokojila, chtěl své dílo usmíření upevnit tím, že svými zákony přiměje obyvatele Atiky, aby v nejrůznějších oblastech života přijali za svou myšlenku vzájemné svornosti a sounáležitosti, a tím i pocit zodpovědnosti za celek. Tato druhá myšlenka propůjčuje jeho dílu na svou dobu neobvyklé politické ražení a míří daleko do budoucnosti.

Zdroj: Bleicken, Jochen: Athénská demokracie. Praha 2002, s. 25.

Bleicken, Jochen: Athénská demokracie. Praha 2002, s. 31-32.

Za této situace spatřoval ne jeden aristokrat svoji naději na úspěch v tom, že získá vliv obhajobou zájmů lidu, respektive doufal, že si tak pojistí pozice, které ještě má. Tak tomu sice mohlo občas být již před Solónem, avšak když Solón podnikl k politickému jednání široké vrstvy lidu, které můžeme označit jako démos (společenství občanů), slibovalo převzetí této úlohy daleko větší vliv. Jestliže totiž zvítězil, mohl aristokratický vůdce občanů srazit na kolena ne jednoho, ale všechny své aristokratické protivníky zároveň: občanské společenství nebylo jen jedním z předmětů konkurenčního boje mezi aristokraty, bylo vším. Aristokrat, který se rozhodl pro občany, již proto nemohl být považován za člověka, který bojuje o vliv jen sám za sebe. Ve svém politickém jednání již nebyl svobodný. Převzetím nové úlohy se jeho jednání přizpůsobilo smýšlení občanů, jednal v jejich zájmu. On sám to však bezpochyby zprvu takto necítil. Aby se mohl či musel považovat za výkonný orgán dému, k tomu lid nebyl ještě dost silný. Mimo to byli občané příliš nesvorní – rovněž se jim nedostávalo politického sebevědomí, které si však mohli posílit právě jen aktivním úsilím o upevnění nově získané politické úlohy. Vítězství jednoho aristokrata nad ostatními pomocí občanů tak nutně muselo vést k vládě nad démem, k tyrannidě. Zástupce lidu se povýšil na jeho pána. Dlouho však tyran mohl vládnout jen tehdy, když byl s to udržet démos po dlouhý čas v poslušnosti. Třebaže byl totiž démos slabý, po odstranění aristokratických konkurentů, respektive po jejich oslabení a zatlačení do pozadí, byl vedle tyrana jediným politickým faktorem. Tyran byl tedy odkázán na to, aby si získal podporu zvenčí, s jejíž pomocí by uhájil své postavení proti byť i slabému dému a popřípadě zároveň i proti sílícím aristokratickým rivalům. Tímto způsobem se ochranou tyrana stal oddíl žoldnérů.

